

BÂBÜRLÜ DEVLETİNDE FİLLER VE KULLANIMLARINA DAİR ÖRNEKLER (16.-17. YÜZYILLAR)

Ali Yıldırım*

Öz: 16. ve 17. yüzyılları kapsayan bu araştırmanın amacı, Bâbürlü Devleti'nde fillerin yeri ve önemini tespit ederek, hangi alanlarda kullanımı bulunduğunu örnekler vermek suretiyle ortaya koymaktır. Bâbürlüler devri ana kaynakları ve bunu takiben seyahatnameler kullanılmak suretiyle hazırlanan çalışmamız neticesinde fillerin bir saltanat alameti olarak Bâbürlü hâkimiyet anlayışında yer bulduğu anlaşılmıştır. Filler binek hayvanı olarak törenlerde kullanılmalarının yanı sıra; muharebe meydanlarında bir silah, hediyeleşme ve haraç ödemelerinde bir araç olmuşlar, av (şikâr) ve hayvan dövüşlerinde de kullanım alanı bulmuşlardır. Bunlara ek olarak Bâbürlü hükümdarlarınca bir tehdit ve ceza yöntemi olarak kullanılmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Bâbürlüler, Fil, Filhâne, Savaş Filleri, Fil Dövüşü.

EXAMPLES REGARDING ELEPHANTS AND ELEPHANT USAGE IN BABURID STATED (16th-17th CENTURIES)

Abstarct: The aim of this research, which covers the 16th and 17th centuries, is to determine the place and importance of elephants in the Baburid State, and to show in which areas they are used by giving examples. As a result of prepared study main source at Baburid time, and following that travelogues is understood that elephants are finding a place in regnancy mentality as a sign reign in. Beside elephants were used to use as a mount; they were used as different type of tools in battlefield, as a weapon, a gift, a tributary. They were finding a place to use in huntings (shikar) and animal fights. In addition this, elephants were used as threat and punishment by Baburid rulers.

Keywords: Baburids, Elephant, Elephant Stables, War Elephants, Elephant Fight.

---

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Mail: ay973529@gmail.com

Giriş

Filler Hindistan coğrafyasında hâkimiyet kuran pek çok Türk-İslam Devleti'nde olduğu gibi Bâbürlü Devleti'nde de önemli bir yer tutmuş ve yaygın bir kullanım alanı bulmuşlardır. Fil kelimesi kökeni itibarıyla Akkadca pîru kelimesinden gelmekte olup Arapça'da "p" sesi olmadığı için fil biçimini almıştır; eski Farsçaya da pîl şeklinde geçmiştir. Kaşgarlı Mahmut'un Divân'ın da fil için söylediği yanggan, yangga, yagan ve yangan gibi adlar ise orijinal Türkçedir. Karada yaşayan en büyük hayvan olan fil, Asya (Hint) fili (*Elaphas maximus*) ve Afrika fili (*Loxodonta africana*) adı ile ikiye ayrılmaktadır. Asya fili, Afrika filine nispetle daha küçük (2,5-3 m. yüksekliğinde) ve daha hafiftir (5 ton).¹ Hindistan'ın iklimi yaşam koşullarına son derece elverişli olan filler, muhtemelen M.Ö. 24.-18. yüzyıllarda, İndus vadisindeki medeniyet merkezlerinden biri olan Mohencodaro'da evcilleştirilmiştir.² Güçlü hortumları ile yaklaşık olarak 500 kg kadar yük taşıyabilen filler saatte 16 km. hızla yürüyebilmektedir. Filler 150-200 ve en fazla 300 kişilik sürüler halinde yaşarlar. Gebelik süreleri 18-24 ay arasında olup yavrular doğduktan sonra altı yıl boyunca annesinin sütüyle beslenir.³ Bir fil doğduğunda yaklaşık olarak üç aylık bir buzağı büyüklüğünde olur ve her yıl 10 ila 16 cm arasında uzarlar.⁴ Bu çalışmanın amacı Bâbürlüler özelinde filin kapsadığı anlamı ve kullanım alanlarını ortaya koymaktır. Bu minvalde devrin ana kaynakları ve seyahatnameleri taranmış ve içerilerinde filler ile alakalı olan bilgiler incelemeye tabi tutulmuştur. Söz konusu toplanan bilgiler, kaynaklar arasında tenkid ve mukayese yapılmak suretiyle zikredilen amaç doğrultusunda kullanılmıştır.

Bâbürlü Devleti'nde Filler

Bâbürnâme'ye göre Hindistanlılar, Bâbürlüler devrinde file hâti demekteydi. Hâtiler, Hindistan'daki Kâlpi vilayetinin sınırlarında bulunmakta olup, kuzeyinde ve doğusunda daha ziyâde vahşi olanları yaşamaktaydı. Ayrıca Kerre ve Mânikipur'da 30-40 köyün işi fil yakalamaktı. Buradaki köylüler vergilerini de

¹ Tahsin Yazıcı, "Fil", İslam Ansiklopedisi, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 67.

² Konstantin Nossov, *War Elephants*, Osprey Publishing, Oxford 2008, s. 4.

³ a.g.e., s. 6.

⁴ Niccolao Manucci, *Storia do Mogor or Mogul India 1653-1708*, Çev: William Irvine, C. III, Published For The Government India, London 1907, s. 76-77.

filler ile öderdi.⁵ Fillerin boynuna oturarak onları süren sürücüler; Farsça filbân (fil sürücüsü), Hintçe mehâvat ve İngilizce mehavat'dan bozma mahout şeklinde adlandırılmaktaydı. Filbânlar savaş dışındaki zamanlarda (av ve fil dövüşlerinde) sade kıyafetle oldukları gibi savaş zamanı tıpkı bir asker gibi zırh ve silahlarla teçhiz edilirdi. Fil sırtında açıktan veya tahtrevanda (hovdeh) savaşan savaşçılar ise bhôî adı ile anılmaktaydı. Miy'eh/Meth ise filin ihtiyaçlarını gideren ve koşumlarının giydirilip sökülmesinden sorumlu bakıcılara verilen ad idi.⁶ Filbânlar filleri kontrol etmek ve sürmek maksadıyla bir ucu düz ve sivri diğer ucu ise kavisli olan demirden bir alet kullanmaktaydı. Kanca şeklindeki bu alet kadimî Hintçede tottra ve aṅkuṣa olarak ifade edilmekteydi.⁷ Bâbürlüler devrinde Ekber Şah bu alete geqbâg'ın adını vermişti. Filbânlar kancalarını kulak ardlarına batırarak hayvanları yönlendirirlerdi.⁸ Gerektiğinde bu alet bir mızrak gibi silâh olarak da kullanılırdı.⁹

⁵ Bâbür, *Bâbürnâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 442.

⁶ Burhan İzgin, *Bâbürlüler Devleti'nde Askerî Teşkilat*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 72.

⁷ Umut Kansoy, "Savaş Fillerinin ve Mürettebatının Silâhları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. VII / sy. 1, Mart (2020), s. 408-409.

⁸ a.g.m., s. 410-411.

⁹ Bkz. Resim 1.

Resim 1: 17. Yüzyıl sonu, Gecbagh (Elephant Goad) adlı aletin görüntümü.
Kaynak: "Mughal",
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453339>, Erişim tarihi:
17.03.2022.

17. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan'a seyahat etmiş olan İtalyan seyyah Manucci'ye göre her filin onu sürmek ve yönlendirmek için 2 piyade, zincirlerini sabitlemek için 2 piyade, mızraklı 2 piyâde ve diğerlerine yardımcı olmak için 4 kişi olmak üzere toplamda on hizmetlisi vardı. Tüm bu hizmetlilere günde 25 rupi üzerinden ödeme yapılmaktaydı. Bütün filler yoldan geçenleri uyararak maksadıyla gövdelerinde çanlar ile hareket ederlerdi. Zira filler yürüdüklerinde veya koştuklarında durmaları gerekirse bir at gibi aniden duramazlardı.¹⁰ Ekber Şah'ın veziri Ebü'l-Fazl el-Allâmî, fil bakıcılarına son derece saygı duyulduğunu ve hayvan hakkında özel bir bilgiye sahip olanlarına uygun bir rütbe verildiğini ifade etmektedir.¹¹

Her bir filin, sergilemiş olduğu hareketlere, rengine, dış görünüşüne veya padişahın sezmiş olduğu bir yeteneğine göre ayrı ayrı isimleri vardı. Bu adlar çoğunlukla Hintçe ve Farsça idi. Farsça; Evreng-gaj (Taht fili-Fillerin başı), Hâlik-dâd (Allahverdi-Allahın verdiği), Dil-pesend (Gönlün beğendiği), Dil-küşâ (Gönüle ferahlık veren), Bülend (Yüksek), Dil-i-diler (Kalplerin kalbi), Feth-i-ceng (Cengde zafer), Zelzele (Zelzele), Mah-i-ru (Ay yüzlü), Payitaht (Payitaht), La'l (Kırmızı), Huş-raftar (İyi taşıyıcı) ve Hintçe; Nar Sing (Erkek aslan), Dal-singar (Ordunun süsü), Bagh-mar (Aslan avcısı), Sundar-gaj (Mağrur), Manik-surat (İnci gibi) gibi adlar bu cümledendir.¹² Fillere verilen bu isimler zaman zaman değiştirilebilirdi. Cihângîr Şah'ın; '*Bu sırada Burhanpur'dan gelen Salbahan, merhum kardeşim Danyal'ın atlarını ve fillerini önüne getirdi. Filler arasında mast alast adlı bir erkek bana en iyi göründü ve ona Nur Gaj adını verdim. Bu filde harika bir şey kendini gösterdi; kulaklarının kenarlarında kavun büyüklüğünde küçük yumrular büyümüştü ve onlardan kızışma mevsiminde bir filin damlaları gibi sıvılar geliyordu; ayrıca ahının üst*

¹⁰ Manucci, a.g.e., s. 363-364.

¹¹ Abul Fazl Allami, *Ain-i-Akbari*, Çev: H. Blochmann, c. I, Printed For The Asiatic Society Of Bengal, Calcutta 1873, s. 123.

¹² Manucci, a.g.e., C. II, s. 361-362.

kısmı diğer fillere göre daha belirgindi. Görkemli ve heybetli bir hayvandı” şeklindeki anlatımı buna bir örnek olarak gösterilebilir.¹³

Sahn (fil sürüsü) çoğunlukla; Agra subesinde (vilayet), Bayawan ve Narvar ormanlarında, Allahabad subesinde, Malva subesinde Handiyah, Uçhod, Çanderi, Santwas, Bicagarh, Raisin, Hoşengabad, Gadh, Haryagadh yakınında; Bihar subesinde Rahtaş ve Çarhand Mahallesi'nde; ve Bengal subesinde, Orissa'da ve Satganw'da (Hugli) bulunurdu.¹⁴

Fillerin fiyatı büyüklüğüne göre değişmekte olup ölçü ile satılmaktaydı. Hayvan ne kadar büyük olur ise fiyatı da o nisbette fazla olurdu.¹⁵ Ebü'l-Fazl Ekber Şah döneminde (1556-1605) nakdi olarak bir filin fiyatının bir lek¹⁶ ile 100 rupi arasında değiştiğini ifade etmektedir. Yine müellife göre 5.000-10.000 rupi değerindeki filler oldukça yaygındı. Aynı olarak iyi bir filin değerine beş yüz at olarak değer biçilmekteydi.¹⁷ Şah Cihângîr dönemine (1605-1627) geldiğinde ise iyi eğitilmiş bir savaş filinin fiyatı çok daha yüksekti.

Ebü'l-Fazl, Âyîn-i Ekberî adlı eserinde filleri dört sınıfa ayırmaktadır. Bunlar; Bhaddar, Mand, Mirg ve Mir'dir. *Bhaddar*; Orantılı, dik başlı, geniş göğüslü, büyük kulaklı ve uzun kuyruklu olup, alnından Hintçe keç manik dedikleri inciye benzeyen bir çıkıntı çıkarırdı. *Mand*; sarı gözlere ve siyah bir tene sahip olan bu filler vahşi ve kontrol edilemezdi. *Mirg*; Siyah noktalar ile beyazımsı bir cilde sahip olup, gözleri; kırmızı, sarı, siyah ve beyaz karışımıydı. *Mir*; Küçük bir kafası olan ve kolayca itaat eden fil grubuydu. Gök gürelediğinde korkardı.¹⁸ Bu dört türün karışımından farklı ad ve özelliklerde başka filler meydana gelmekteydi. Ekber Şah döneminde ordunun damgalı filleri; Masti, Şergir, Sadah, Manjholah, Karha, Pandurkiya ve Mokal adı ile toplamda yedi sınıfa ayrılmıştır.

¹³ Jahangir, *The Tuzuk-i-Jahāngīr or Memoirs of Jahāngīr*, c. I, (Çev: Alexander Rogers), Edit: Henry Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1909, s. 47.

¹⁴ Abul Fazl Allami, a.g.e., s. 122.

¹⁵ Bâbü'r, a.g.e., s. 442.

¹⁶ 1 lek 100.000 rakamına karşılık gelmektedir. Cihan Oruç, Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019, s. 35.

¹⁷ Abul Fazl Allami, a.g.e., s. 117.

¹⁸ a.g.e., s. 118.

Mast; hayvanı güçlü kılan tuhaf bir ısıya sahip genç fillerden oluşur. Masti filler için aylık ödenek 1320 damdır¹⁹ (33 Rupî). Günlük tahıl miktarı ise bir bölü iki mandır.²⁰

Şirgir; aynı şekilde genç filleri içerir. Aylık masrafları 1100 damdır.

Sâdah; neredeyse Şirgir kadar iyi olan faydalı filleri kapsar. Aylık ödenekleri 800 damdır.

Menchuleh; Biraz daha düşük değerdeki fillerin dâhil olduğu sınıftır. Masrafı aylık 600 damdır.

Karha; Manjholah kategorisindeki fillerden daha genç olup aylık ödenekleri 420 damdır.

Pandurkiya; Karha fillerinden daha küçük olan bu fillerin ödenekleri 300 damdır.

Mokal; Kullanıma uygun olmayan tüm genç filleri içermektedir. Aylık ödenekleri 280 damdır.²¹ Yukarıda görüleceği üzere bir filin aylık masrafı cinsine göre 1.320 dam ile 280 dam arasında değişmektedir. En yüksek cinslerin üçer en düşüklerin ise birer bakıcısı vardır.²² Bunların haricinde her sınıf kendi içerisinde büyük, orta boy ve genç olarak üç kategoriye ayrılmıştı. Her bir sınıf için belirli miktarda yiyecek belirlenmekteydi. Yeniler devlet tarafından karşılanmaktadır. Yine aynı padişah döneminde ordudaki filler on, yirmi ve otuz fiilden oluşan gruplar halinde sınıflandırılmış olup bu türden birliklere halkah, müfettişine ise Fevcdâr adı verilmekteydi. Fillerin durumuna ve eğitimine bakmak, onlara ateş ve topçu sesinden korkmamayı öğretmek Fevcdâr'ın görevleri arasındaydı. Bir Fevcdâr, Çadi (yüz kişilik) veya daha yüksek bir rütbeye yükseltildiğinde kendisine ait 25 fili olurdu. Bazı Fevcdârlar sarayın ileri gelenleri seviyesine yükseltilmişlerdi.²³ Her fil kızışma döneminde üç,

¹⁹ Bir rupinin kırkta birine denk gelen Bâbürlü bakır sikkesi, Bkz; John Richards, *Bâbürlü Türk İmparatorluğu / Tarih, Kültür*, Teşkilat, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 364.

²⁰ Bâbürlü resmi ağırlık birimi, Bkz; A.g.e., s. 366.

²¹ a.g.e., s. 235-236.

²² Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. 2, TTK, Ankara 1987, s. 486.

²³ a.g.e., s. 126.

yatışığında ise iki Bhoi'ye ihtiyaç duyardı. Bunların aylık ücretleri 100-120 dam arasındaydı. Bu ücretler padişah tarafından belirlenirdi.²⁴

Filhâne

Bâbürnâme, Hümayunnâme veya diğer kaynaklarda filhânenin müşahhas bir şekilde ne zaman ve nerede kurulduğuna dair bir bilgi verilmemekle birlikte bu teşkilatın Bâbürnâmeden hareketle Bâbür Şah devrinde kurulmuş olabileceğini söyleyebiliriz. Bâbürnâme'deki minyatürlerde Bâbür Şah'ın Hindistan öncesi saltanatında da fil kullandığı belgelenmektedir.²⁵ 26 Şubat 1526'da Panipat Savaşı'ndan yalnızca birkaç ay önce vuku bulan Hisâr-ı Firûze'deki muharebesinde Bâbürlüler savaş ganimeti olarak ilk fillerini almışlardı. Bâbürnâme'de; *"Pazartesi ayın 14'ünde Hümayun, Hisâr-ı Firûze'nin şıkdâr'ı Hamid Han Hassa-Hayl üzerine hareket etti. "Yüz - iki yüz adamını ele geçirerek, yarısının başını kesip, yarısını; yedi - sekiz fil ile birlikte getirdi"* şeklindeki anlatım ile geçen bu kayıt aynı zamanda fillerle ilgili ilk kayıttır.²⁶ Hikmet Bayur, Bâbür Şah'ın, İbrahim Ludi'ye karşı yürütmüş olduğu Panipat Savaşı'nda fili olduğuna dair bir işaret bulunmadığını söylemektedir.²⁷ Fakat Bâbürnâme'de Panipat savaşının işlendiği minyatürlerde Bâbürlü saflarında fillerin olduğu gözlemlenmektedir.²⁸ Bununla birlikte bu filler oransal olarak düşmanın fillerinin sayısı ile kıyaslanamayacak derecede az olabilir. Ayrıca Bâbür Şah'ın Hindistan saltanatında da filler ganimet olarak yavaş yavaş ele geçirilmeye başlanmıştır. Nisan 1526'da gerçekleşen Panipat Muharebesi'nde İbrahim Lüdi'nin ordusunda 100.000 kişi ve 1.000 kadar fil vardı. Bâbürnâme'deki kayda göre *"Düşman mağlup edildikten sonra, vura-vura takip edildi. Karşıdan ele geçirilen emir ve beyleri getirmeğe başladılar. Filciler sürü-sürü filleri getirip, hediyeye ettiler."*²⁹ Yine 2 Muharrem 964'te (5 Kasım 1556) cereyan eden İkinci Panipat Muharebesi neticesinde Hemu'nun filleri ganimet olarak ele geçirilmişti. Ebü'l-Fazl bu miktarı 1.500 fil olarak vermektedir.³⁰ İkinci Panipat Savaşı'nda alınan filler Bâbürlülerin bu büyüklükte aldık-

²⁴ a.g.e., s. 130.

²⁵ Som Prakash Verma, *The Illustrated Baburnama*, Oxford 2016, s. 72-90-92-210-224.

²⁶ Bâbür, a.g.e., s. 421; İzgin, a.g.t., s. 70.

²⁷ Bayur, a.g.e., s. 21.

²⁸ Verma, a.g.e., s. 232-233.

²⁹ Bâbür, a.g.e., s. 429.

³⁰ Ebu'l-Fazl, *The Akbarnâma of Abu'l Fazl*, (Çev: Henry Beveridge), C. II, The Asiatic Society, Calcutta 2000, s. 65.

ları ilk savaş ganimetleri arasındaydı. Bu fillerin Bâbüir Şah devrinden itibaren nerede toplandığı belirsiz olmakla birlikte kesin olarak orduda kullanıldığını söylemek mümkündür. Filler bu süreçte ordu yükünün taşınmasında ve nehirlerin geçilmesinde kullanılacaktır.

Filhâneler Agra, Fetihpur Sikri ve Lahor gibi Bâbürlülere payitahtlık yapmış olan büyük şehirlerde veya Bengal bölgesi gibi imparatorluğun zengin uzak vilayetlerinde de bulunabilmekteydi.³¹

Filhânelerdeki fil sayısına değinilecek olursa bu rakam tarihi süreç içerisinde değişmekteydi. Filler Ortaçağ Hint ordularında hükümdarların gücüne göre birkaç yüz ila birkaç bin arasında yer almaktaydı.³² Ekber Şah'ın ikinci oğlu Mirza Murâd'ın lalâliğına tayin edilen Cizvit papaz Antonio Monserrate, "*Kraliyet ordugâhında ve şehirlerde gerçekten olağanüstü sayıda fil vardır*" demektedir.³³ Bâbürlülerin Ekber Şah döneminde sahip oldukları fillerin sayısı 6.000 civarındaydı. Bunların hepsi muhtemelen savaş fili değildi.³⁴ Ekber döneminde Hindistan'ı ziyaret eden İngiliz seyyah Ralph Fitch, Agra ve Fetihpur'da 1.000 fil, 30.000 at ve 1.400 ehlileştirilmiş geyiğin olduğunu kaydetmişti.³⁵ Bir başka seyyah olan Johannes De Laet'e göre padişahın oğlu Cihangir Şah, irili ufaklı ve erkek-dişi toplam 6.751 file, her çeşit Arap, Fars ve Türk 12.000 ata, 6.223 deveye ve nihayet arabaları çekmek için 7.260 katır ve öküze sahipti. Ayrıca İngiliz Hawkins sarayda iken Cihangir Şah; 5.000'i yetişkin erkek, kalam dişi ve genç erkek olmak üzere 12.000 fili, 12.000 atı (4.000 Pers, 6.000 Türk, 2.000 Tatar), 2.000 devesi 10.000 öküzü ve 1.000 katırını vardı. Bunların haricinde Cihângîr Şah'ın kullandığı değerli koşumlarla süslenmiş, 300 hassa fili vardı.³⁶ Fil miktarı hakkındaki en büyük kayıtlardan birisi de Thomas Coriate'ye ait olup bu seyyaha göre Cihangir Şah'ın sahip olduğu fillerin toplamı

³¹ İskender Bey Münşî, *Tarih-i Âlemârâ-yı Abbâsi*, C. III, Çev: Ali Genceli, TTK, Ankara 2016, 193-194; Ira Mukhoty, *Akbar The Great Mughal*, New Delhi 2020, s. 187.

³² Nossov, a.g.e., s. 12.

³³ Antonio Monserrate, *The Commentary of Father Monserrate, S.J., On His Journey to The Court of Akbar*, (Çev: J. S. Hoyland), Oxford University Press, London 1922, s. 84.

³⁴ Nossov, a.g.e., s. 12.

³⁵ Ryley, John Horton, *Ralph Fitch England's Pioneer to India and Burma; His Companions and Contemporaries, with His Remarkable Narrative Told in His Own Words*, London 1899, s. 98.

³⁶ Joannes De Laet, *The Empire of The Great Mogol*, (Çev: J. S. Hoyland), The British India Press, 1927, s. 114; John M. Kistler, *War Elephants*, Westport, Connecticut London 2006, s. 217.

30.000 idi.³⁷ Seyyah Manucci, Şah Âlemgir'in bir gün Şah Cihân'ın altın ve gümüşlerle süslenmiş 3.000'den fazla filinin huzurundan geçirilmesini emrettiğini yazmaktadır. Bu türden teftişlerde filler huzura geldiklerinde bir saygı ifadesi olarak hortumlarını kaldırmak veya diz çökmek suretiyle padişahı selamlamaktaydılar.³⁸ Şah Âlemgîr'in kendisinin kullandığı son derece büyük 100 hassa fili vardı. Padişaha ait bu özel filler top ile tüfek ateşine ve çarhlara (havai fişek) karşı ürkmemesi için özel olarak eğitilmekteydi. Padişahlar hassa fillerini, dövüşlerde, avlarda ve seferlerde kullanırlardı. Bu fillere ek olarak haremdeki begümlerin³⁹ ve cariyelerinin, çadırlarını, yükleri ile mutfak gereçlerini taşımak için kullanılan 1.400 fil vardı.⁴⁰ Bâbürlülerden evvel bölgede hâkimiyet kuran Gazneli ordusunda Beyhaki'nin⁴¹ kaydına göre 1.700 civarında fil vardı.⁴² Delhi Türk Sultanlığı'nda ise genellikle 2.000-3.000 arası fil bulunurdu.⁴³ Dolayısıyla mukayese edildiğinde herhalde oransal olarak en büyük miktarda fil Bâbürlülerde vardı.

Filhânedeki filler padişah tarafından sağlık durumlarının veya teçhizatının tam olup olmadığına bakılmak amacıyla daima denetlenirdi. Ekber Şah haftanın her gününde bir vazife belirlemişti. Buna göre Pazar günü atların teftişi, Pazartesi develerin, katırların ve öküzlerin teftişi için belirlendi. Salı askerlerin teftişi, Çarşamba vezirlik işleri, Perşembe adalet dağıtmak, Cuma hayırların kabulü ve son olarak Cumartesi filhânelerin teftişi için belirlendi.⁴⁴ Hayvan toplanmalarının başlangıcı filler ile yapılırdı. Filleri; atların, develerin, sığırların ve katırların toplanması takip ederdi. Bitikçi adı verilen bir görevli toplanma sırasında, her bir hayvanın adıyla ilgili soruları yanıtlamaya hazır şekilde beklemekteydi. Her filin adı, nasıl ele geçirildiği, değeri, yiyecek miktarı hayvanın yaşı vs. kaydedilmekteydi.⁴⁵

³⁷ Thomas Coriate, *Thomas Coriate Traueller for the English VVits: Greeting. From the Court of the Great Mogvl, Resident at the Towne of Asmere, in Easterne India*, 1616, s. 26.

³⁸ Manucci, a.g.e., s. 10.

³⁹ Bâbürlü Hanedanın da kadın üyelere verilen genel bir addır.

⁴⁰ A.g.e., s. 363-364.

⁴¹ *Târîh-i Beyhakî* adlı eseriyle tanınan Gazneli tarihçisi ve devlet adamı.

⁴² Erkan Göksu, *Gazneliler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 96.

⁴³ Kansoy, a.g.t., s. 1365.

⁴⁴ Ebu-l-Fazl, a.g.e., C. 3, s. 1069; De Laet, a.g.e., s. 99.

⁴⁵ Ebu-l-Fazl, *Ain-i...*, s. 213.

Ekber Şah bu teftişlerde fillerin bakımına yönelik cezalar da belirlemiştir. Buna göre; bir erkek veya dişi fil öldüğünde Bhoiler üç aylık ücretleri ile cezalandırılırdı. Yine filin koşum takımının herhangi bir parçası kaybolursa, Bhoiler eşyanın değerinin üçte ikilik oranını ödemekle yükümlü tutulurlardı. Bir dişi fil açlıktan veya bakımsızlıktan ölür ise, Bhoiler hayvanın bedelini ödemek zorundaydı. Filbân, fili kızdırmak maksadıyla filin yemine ilaç karıştırır ve fil bu yüzden ölürse filbânın eli kesilebilir, köle olarak satılabilir veya idam edilebilirdi. Fillerin şişmanlığını veya zayıflığını araştırmak için ayda iki deneyimli adam gönderilirdi. Hayvanlar bu kişiler tarafından denetlenir ve padişaha rapor edilirlerdi. Bir filin dişlerinin bir kısmı kırılırsa ve yaralanma kalî'ye kadar ulaşırsa (burası dişlerin kökündeki bir yerdir) para cezası olarak filin fiyatının belirli bir oranını, daruga ve Fevcdâr ödemek zorundaydı. Fakat bu yara kalî'ye kadar ulaşmazsa, verilen para cezasının yarısı kadarı ödenirdi.⁴⁶ Yeni filler geldiğinde, tecrübeli subaylara teslim edilirdi. Bu tür fillere Tahçili filler denirdi. Padişah onları teftiş ettiğinde, nihayet rütbeleri belirlenir ve filler uygun bölümlere aktarılırdı.⁴⁷ Filhânedeki filler ile padişahın hâssa filler arasında bir ayırım yapılmaktaydı. Diğer bir ifade ile orduda kullanılan filler ile padişahın kullandığı hâssa filler olmak üzere ikili bir ayırım vardı.

Binek Hayvanı Olarak Filler

Ordu yükünün, hazinenin, mehterhânenin ve haremin taşınmasında genellikle dişi filler tercih edilmekteydi.⁴⁸ Zira erkek filler daha hırçın olabilmekteydi. Ebü'l-Fazl av partileri ve kısa yolculuklar için kurulan bir ordugâhın özellikleri ve bölümleri hakkında bilgi verdikten sonra böyle bir yükün taşınması için 100 fil, 500 deve, 400 at arabası ve 100 taşıyıcının gerekli olduğunu söylemektedir.⁴⁹ Filler azgın ve yağmur mevsiminde kabaran nehirlerin geçilmesinde bir hayli yarar sağlamaktaydı.⁵⁰ Zira atların boyunu aşan nehirlerin geçilmesinde filler son derece iyi iş görmekteydi. Bu tür zamanlarda nehirlerden fil üzerinde başarıyla geçebilmek bir zafer alameti olarak görülmekteydi. Nitekim

⁴⁶ A.g.e., s. 131-132.

⁴⁷ A.g.e., s. 214.

⁴⁸ Monserrate, a.g.e., s. 84; Nurü'd-din Cihangîr Şah, *Tarih-i Selim Şâh*, Çev: Nevres-i Kadim, TTK, Ankara 2013, s. 62.

⁴⁹ Ebu'l-Fazl, a.g.e., s. 47.

⁵⁰ Umut Kansoy, "Savaş Hayvanı Olarak Fillerin Yetenekleri ve Kusurları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. 6 / sy. 3, (2019),

Bâbü Şah bu konu hakkında hatıratında; *“filin bazı iyi meziyetleri vardır. Büyük, derin ve hızlı sulardan çok yükü kolayca geçer bir de 4-500 yüz adamın çektiği top arabasını 3-4 fil kolayca çekip gider”* demektedir.⁵¹ Bâbü Şah’ın burada üzerinde durduğu gibi filler aynı zamanda ağır savaş toplarını arkadan itmek suretiyle taşınmasında kullanılmaktaydı. Nitekim Ekber Şah 1569’da Ray Surajan tarafından kontrol edilen Ranthambore Kalesi’ni kuşatırken 15 büyük kuşatma silahının taşınması için yüzlerce boğa ve düzinelerce fil kullanmıştı.⁵²

Bu hayvanlara merakı ile bilinen Ekber Şah, filler ile çekilen arabalar icat etmişti. Ebü’l-Fazl fil ile çekilen bu icadı, *“Majesteleri ayrıca bir fil tarafından çekilen büyük bir araba icat etti. Birkaç banyoyu alacak şekilde yeterince büyük yapılmıştır ve bu nedenle gezici banyo görevi görür. Ayrıca sığırlar tarafından kolayca çekilir”* şeklinde açıklamıştır.⁵³ Ekber Şah fillere bindiği zaman hayvan üzerindeki savaşçılara bahşiş verirdi. Nitekim Ebü’l-Fazl; *“Majesteleri ne zaman bir file binse, bir aylık maaş Bhoilere bağış olarak verilir”* demektedir.⁵⁴

---

⁵¹ Bâbü, a.g.e., s. 442.

⁵² Richards, a.g.e., s. 51.

⁵³ Ebu-l-Fazl, a.g.e., s. 275.

⁵⁴ a.g.e., s. 131.

Resim 2 (sol): Bâbü, Haru yakınlarında sığ bir yer olan Kacha-kot sularında İndus'u geçiyor (18 Şubat 1519). Minyatürde fil ve develerin ordu yükünün taşınmasında kullanıldıkları görülmektedir. Kaynak: Verma, a.g.e., s. 210.

Resim 3 (sağ): Ekber Şah'ın 1567'de Han Zaman'ın peşinden gitmek üzere Ganj Nehrini geçmesi. Kaynak: "Akbar Crosses the Ganges on an Elephant", <https://collections.vam.ac.uk/item/O9633/akbar-crosses-the-ganges-on-painting-jagan/> Erişim tarihi: 17.03.2022.

Hâkimiyet Alameti Olarak Filler

Hindistan coğrafyasında filler hemen tüm sultanlar ve racalar tarafından hükümdarlara has bir binek hayvanı olarak görülmüş ve hükümdarlık alameti olarak telakki edilmiştir. Nitekim Bâbürlüler'de Hindistan'a yerleşmelerine müteakip geleneğe sadık kalarak bu hâkimiyet anlayışını sürdürmüşlerdir.

Bâbürnâmede aktarıldığı üzere Hindistan'da filin itibarı çok büyüktü.⁵⁵ Vezir Ebü'l-Fazl'ın da işaret ettiği gibi *"Hükümdarlar her zaman bu hayvana büyük bir ilgi duymuşlar ve büyük bir sayı toplamak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır."*⁵⁶ İtalyan seyyah Manucci'de; Bâbür ülkesindeki tüm soyluların, filancaların efendileri olduklarını söyleyebilmek amacıyla onlara sahip olmayı arzuladıklarını ifade etmektedir.⁵⁷ Fillerin beslenmesi, onlara binilmesi, avlanmaları ve dövüştürülmeleri hanedâna ve daha dar bir şekilde hükümdara özeldi. Filler şüphesiz bu yönleriyle atların da önüne geçerek en önemli tören biniti olmuşlardı.

Adil Şah Sur'un hâlâ itaat altına alınmamış oğlu Şir Han Sur, 1561'de Bâbürlü komutanlarından Zaman Han ve Bahadır Han tarafından yenilgiye uğratılmış, Afganların silah, hazine ve savaş fillerine el konulmuştu. Ne var ki Zaman Han savaş ganimetlerini imparatora teslim etmemişti. Söz konusu, kullanımı yalnızca hanedana has olan savaş filleri olunca Ekber Şah çok öfkelenmiş ve Kara mevkiine gelerek iki kumandanı ile bizzat görüşüp anlaşarak ganimetleri onlardan almıştı.⁵⁸ 1605'de Bâbürlü tahtına oturan Şah Cihângîr kısa bir süre sonra büyük oğlu Mirza Hüsrev'in isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu isyan sürecinde mirzanın hizmetçi ve yoldaşlarından beşi yakalandı. Bunlar içerisinde mirzaya hizmetini itiraf edenlerden ikisi fillerin ayakları altına atıldı. Mirza yakalandıktan sonra padişah büyük bir fil ile saraya girerken oğlunu hemen arkasından ayakları prangalı küçük bir file bindirilmiş halde sergilemişti. Burada Mirza Hüsrev'in arkadan ve küçük bir file bindirilmiş olarak teşhir edilmesi, halka hâkimiyetin kimde olduğunu göstermek için yapılmıştı.⁵⁹ Benzer şekilde Şah Âlemgîr'de ağabeyi Mirza Dârâ Şükûh'u Mirzalar Savaşında (1658-1659) yendikten sonra gerçek hâkimiyetin kimde olduğunu göstermek amacıyla kendisini Delhi sokaklarında sefil haldeki bir file bindirerek gezdirmişti.⁶⁰

⁵⁵ Bâbür, a.g.e., s. 442.

⁵⁶ Ebul-Fazl a.g.e., s. 123.

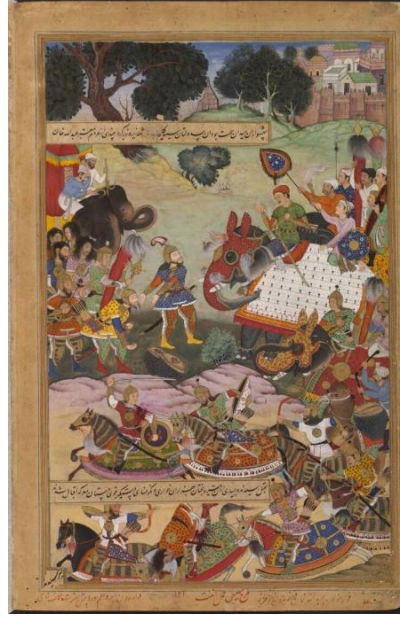
⁵⁷ Manucci, a.g.e., C. 3, s. 76.

⁵⁸ Richards, a.g.e., s. 38.

⁵⁹ Yakup Aslan, Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt, 2019, s. 87.

⁶⁰ Alican Bilgin, Lane Poole'un "Medieval India From Contemporary Sources" Adlı Eserin Çeviri ve İncelenmesi/Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020, s. 126.

Fillerin Bâbürlülerce hâkimiyet alameti telakki edilen diğer eşyalar ile de bağlantıları vardı. Hükümdarın bindiği fillerin üzerlerindeki tahtrevanda yine başka bir hâkimiyet alameti bulunan çetr bulunur veya tutulurdu.

Resim 4: Ekber Şah, 1564'te Malva valisi Abdullah Han Özbek'ten ele geçirilen davul ve sancağı teslim alıyor. Bir fil üzerindeki Ekber Şah'ın başının üzerinde bir diğer hâkimiyet alameti olan çetr tutulmaktadır. Kaynak: Akbar Receiving the Drums and Standards Captured from Abdullah Khan Uzbeg, Governor of Malwa, in 1564” <https://collections.vam.ac.uk/item/O9708/akbar-receiving-the-drums-and-painting-mohesh/> Erişim tarihi: 17.03.2022.

Tören ve Merasimlerde Filler

Bâbürlü sarayında filler, doğum günleri, cülûs, bayram ile düğün törenleri ve cenaze merasimlerinin vazgeçilmez birer parçalarıydı. “*Mahalde bir begüm doğduğunda, kadınlar sevinirler ve sevinçlerinin bir işareti olarak büyük masraflara girerler. Bir mirza doğarsa, tüm saray, hükümdarın buyurduğu gibi birkaç gün süren kutlamalara katılır. Enstrümanlar çalınır ve müzik yankılanır; soylular, mücevher, para, fil veya at gibi hediyeler getirerek hükümdara tebrik-*

*lerini sunarlar.*⁶¹ Filler hükümdarların cülus törenlerinde bindikleri en önemli binit idi. Mirza Şah Cihân, 1628'de babası Cihângîr Şah'ın vefatına müteakip Ecmir'de Cişti türbesini taziminin ardından Agra'ya doğru yola çıkacak ve şehre yaklaşınca bir file binecekti.⁶²

Filler Ramazan ve Kurban bayramlarının da vazgeçilmez birer binekleri idi. Hindistan'a gelen seyyah Peter Mundy'e göre Şah Cihân, 19 Haziran 1632'de, Kurban Bayramı kutlamaları için özel hazırlanıp süslenen bir file binmiş, bu kutlamaya oğulları Mirza Dârâ Şükûh, Şah Şüca ve Evrengzib'de eşlik etmişti.⁶³

Yine Nevruz kutlamalarında da hükümdarlar o gün huzurunda sıralanan tüm soylulara rütbelerince filler, atlar ve kaftan takımları hediye ederdi.⁶⁴

Vefat eden padişahların cenazeleri de filler üzerinde taşınırdı. Vezir Âsaf Han, 1628'de Lahor'a dönüş yolunda vefat eden Şah Cihângîr'in naaşını bir fil üzerine koyarak Maksud Han ile Lahor'a göndermişti. Bu korteji mirzalarda bir fil üzerinden takip etmişlerdi.⁶⁵

Filler Bâbürlü sosyal hayatında kabul gören Hindu kutlamalarında da kullanılmaktaydı. Dönem olarak Eylül-Ekim aylarına denk gelen ve Dussehra/Dasehra adı verilen, Hindu inancında on başlı iblis Ravana'ya karşı tanrı Vişnu'nun dünyevi reankarnasyonu olan Rama'nın zaferi dolayısıyla kutlanan bayramda önce hassa atları ardından hassa filleri teşhir edilirdi.⁶⁶

---

⁶¹ Manucci, a.g.e., C. 2, s. 343.

⁶² Oruç, a.g.t., s. 64-65.

⁶³ Peter Mundy, *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia, 1608-1667*, C. II, The Hakluyt Society, London, 1914, s. 197-198; Canan Kuş Büyüktaş, "Bâbürlüler Döneminde Kurban Bayramı Kutlamaları (1526-1707)", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, c. IV / sy. 2, Ağustos (2020), s. 150.

⁶⁴ Manucci, a.g.e., s. 349.

⁶⁵ Oruç, a.g.t., s. 61; Canan Kuş Büyüktaş ve Sevilay Karataş Yozgat, "İktidar ve Aşk; Cihangir Şah'ın Nur Cihan Begüm'e Olan Aşkının Tüzük-i Cihangiri'deki Yansımaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. XXII / sy. 4, (2020), s. 1607.

⁶⁶ Aslan, a.g.t., s. 133.

Resim 5: Filler 12 Şubat 1633'deki Dârâ Şükûh'un muazzam düğün alayında da kendilerine yer bulmuşlardır. Kaynak: Milo Cleveland Beach-Ebba Koch, *King of the World: The Padshahnama*, Thames and Hudson LTD, London, 1997, s. 61-64.

Fil Dövüşleri (Temaşa)

Fil dövüşleri Hindistan'da yaygın bir spor olup Bâbürlüler tarafından da benimsenmiştir. Bâbüname'den Kanva Zaferine (Mart 1527) müteakip Bâbü'ün Semerkant ve İran saraylarından gelen elçiler huzurunda fil ve koç dövüşü icra ettirdiği görülmektedir.⁶⁷ İngiliz Büyükelçisi Sir Thomas Roe, (6 Ocak 1616'da) Cihângîr Şah'ın bir gününün nasıl geçtiğini anlatırken padişahın caruka-yı darşan'dan⁶⁸ fil dövüşlerini izlediğini kaydetmektedir.⁶⁹ Bu dö-

⁶⁷ Verma, a.g.e., s. 258.

⁶⁸ Sanskritçe'de kutsal bir kişiyi veya şeyi görmek anlamına gelen Darşan, Bâbürlü Devleti'nde imparatorların sabah namazına müteakip halkı selamlaması üzerine kurulu bir gelenektir. İmparatorun halka gözüktüğü mekân caruka-i darşan (darşan balkonu) olarak ifade edilmekte olup Agra Kalesi'nin doğu tarafında Yamuna nehrine bakan kısımda bulunmaktadır. Bkz; Aslan, a.g.t., s. 111.

vüşler saray ile Yamuna nehri arasındaki geniş alanda yapılmaktaydı. Peter Mundy, Şah Cihân'ın saltanatında fil dövüşlerinin nadiren görüldüğünü ve yalnızca padişahın olduğu yerde icra edildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla fil dövüştürmenin tıpkı fillerin avlanması gibi yalnızca padişaha özel bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Keza Şah Cihângîr'in vilayet valilerine gönderdiği talimatlar arasında fil dövüşleri yapmamaları gerektiği emri vardı.⁷⁰

Mundy ayrıca, fil dövüşlerinin Agra'da Salı ve Cumartesi günleri öğleden sonra olmak üzere haftada iki kere icra edildiğinden bahsetmektedir.⁷¹ Johannes De Laet ise, Cihângîr Şah'ın Pazar günü hariç haftanın her günü fil, aslan ve bizon dövüşlerini seyrettiğini söylemektedir.⁷² Coryat, haftada iki defaya mahsus olmak üzere fil güreşlerinin yapıldığını, Hawkins'de padişahın haftada beş kere fil güreşleri icra edilmesini emir buyurduğunu yazmıştır.⁷³ Dolayısıyla seyyahlar arasında fil dövüşlerinin haftada kaç gün yapıldığına dair bir uzlaşma yoktur. Fakat şurası kesindir ki fil dövüşleri her hafta en az iki gün yapılmaktadır.

---

⁶⁹ Thomas Roe, *The Embassy of Sir Thomas Roe to The Court of The Great Mogul 1615-1619*, As Narrated In His Journal and Correspondence, Edit: William Foster, C. I, Printed for The Hakluyt Society, London, 1899, s. 106.

⁷⁰ Jahangir, a.g.e., s. 205.

⁷¹ Mundy, a.g.e., s. 127.

⁷² De Laet, a.g.e., s. 97.

⁷³ Aslan, a.g.t., s. 122.

Resim 6 (sol): Şah Cihân (yukarıda) 1639'da icra edilen bir fil dövüşünü izliyor. "Shah Jahan Watching an Elephant Fight" <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453313?ft=Bulaqi&offset=0&rpp=40&pos=1> Erişim tarihi: 17.03.2022.

Resim 7 (sağ): Şah Cihân ve soyluları, Agra'daki Kızıl Kale'de düzenlenen bir fil dövüşünü izlerken gösteren minyatür. Kaynak: "Shah Jahan", <https://www.diomedia.com/stock-photo-miniature-painting-depicting-shah-jahan-at-the-jharoha-window-in-the-red-fort-at-agra-while-below-image9777661.html> Erişim tarihi: 17.03.2022.

Ekber Şah Bâbürlü padişahları içerisinde fillere en fazla teveccüh gösterenler arasındaydı. Ona göre bu türden dövüşler keyif verici bir spor olmasının yanı sıra farklı dil ve inançdaki tebaasının kaynaşmasını da sağlamaktaydı. O, en vahşi fillere dahi binme konusunda doğal bir yeteneğe sahipti. Hatta kızışma döneminde dahi onlara binerdi.⁷⁴ Oğlu Şah Cihângîr babasının bu ko-

⁷⁴ Ebu-l-Fazl, a.g.e., s. 131; Jahangîr, a.g.e., C. 2, s. 41.

nudaki cesareti hakkında; *“cesareti ve göziipekliği öyleydi ki, azgın fillere binebilir ve kendi dişilerinin yanlarına yaklaşmasına izin vermeyen ölüm saçan fillere boyun eğdirebilirdi...”* demektedir.⁷⁵ Burada görüleceği üzere padişah, babası Ekber Şah’ı överken onun cesaretini yine filler ile özdeşleştirmektedir. Ekber Şah’ın bu hayvana ilgisi o dereceydi ki padişah, fil dövüşlerini izlemekle kalmaz bizzat icra ederdi. Hatta bu sebeble birkaç kez kaza geçirdiği dahi olmuştu. Bir keresinde Agra kalesinin dışında hassa filleri arasında sayıla gelen Havai adlı filine binen Ekber Şah, bu fili onun mesabesindeki Ram Bagha adlı diğer fil ile dövüşmeye zorladı. Bu tehlikeli sahnenin müşahidi olan saraylılar, durumun devam etmesinden rahatsız oldukları ve fakat itiraz edemedikleri için, Vezir-i Âzam Ataga Han’ın getirilmesi halinde bir çare bulunabileceğini düşündüler. Ataga Han gelip durumu görünce dua etmeye başladı. Ekber Şah, Havai rakibine karşı galip gelene kadar ürkütücü takibine sakince devam etti. Bir müddet kovalamacanın ardından fil, Cumna nehrinin kenarına ve büyük tekne köprüsünün başına geldi. Bu iki dev filin ağırlığından köprüünün dubaları suda batıp çıkmaya başladı. Ardından dövüş sona erdi.⁷⁶ Ekber Şah’ın bu fil dövüşü minyatürlere de konu olmuştur.

---

⁷⁵ Jahangir, a.g.e., C. 1, s. 38.

⁷⁶ Ebu-l-Fazl, *Akbarnama*, s. 233-234.

Resim 8: Nakkaş Basavan tarafından tasarlanan bu minyatürde 1561’de Ekber Şah Havai adlı fili ile Ram Bagha adlı fili dövüştürmek maksadıyla kovalamaktadır. Kaynak: “Akbarnama”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O9408/akbar-painting-basawan/> Erişim tarihi: 17.03.2022.

Bu dövüşlerde zaman zaman ölümcül kazalarda meydana gelmekteydi. Manucci’ye göre bu durum öyleydi ki filbânlar fil dövüşlerine vazifelendirildiklerinde eşleri üzerlerindeki süsleri çıkarır, altınlarını kırar ve dullar gibi yas tutar, sağ salım döndüklerinde yeni evliler gibi ziyafet verirlerdi.⁷⁷ Zira bu türden karşılaşmalarda filbânlar ve izleyenler ölümcül tehlikeler atlatırlar hatta ölürlerd. Bu tarz olaylardan biride 1633’de yaşanmıştı. 28 Mayıs 1633’de Şah Cihân cülus törenlerinin bir parçası olarak bir fil dövüşü icra edilmesini buyurdu. Bunun üzerine Sudakar ve Suratsundar adlı iki dev fil dövüşmeye başladı. Mirzalar Dârâ Şükûh, Şah Şüca ve Evrengzîb’in at sırtında izlediği bu harareti müسابaka esnasında fillerden Sudakar, Suratsundar ile olan dövüşünü bırakarak aniden mirzaların üzerine doğru yürüdü ve Mirza Evrengzîb’in atını yere serdi. Bunun üzerine mirza savrulduğu yerden ayağa kalkarak filin

⁷⁷ Manucci, a.g.e., s. 364.

hortumuna mızrağı ile karşı koydu. Etrafta bulunanların korkuyla kaçtığı bu esnada fili korkutmak amacıyla çarh adı verilen havai fişekler ateşlendi ve Mirza Raca Cay Sing'de yardıma geldi. Bir süre sonra Sudakar'ın tekrar Suratsundar'ın yanına dönmesi ile mirza tehlikeyi atlattı. Neticede Mirza Evrengzib, file karşı sergilemiş olduğu cesaretinden dolayı Şah Cihan tarafından Bahadır unvanı ile ödüllendirildi.⁷⁸

Resim 9: 1633'de icra edilen fil dövüşü sırasında Sudakar adlı filin Suratsundar adlı fil ile dövüşünü yarıda keserek Mirza Evrengzib'in üzerine yürütmesi. Kaynak: Beach-Koch, a.g.e., s. 74-75.

Mundy'nin verdiği bilgiye göre bu türden dövüşler bir çift arasında yapıldığı gibi bazen üç çift fil arasında da yapılabilmekteydi.⁷⁹ Boyunlarında filbânları tarafından yönetilen filler kafa kafaya vererek birinin diğerine boyun eğdirmesine değin dövüştürülmekte ve birbirlerine dolandıklarında ayrılmaları için ürttüklere havai fişekler ateşlenmekteydi. Sarayda fil, kaplan, aslan ve geyik

⁷⁸ Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, C. I, Calcutta 1912, s. 9-11.

⁷⁹ Mundy, a.g.e., s. 127.

dövüşleri yapılırken halk arasında daha mütevâzi bir şekilde koç, keçi, köpek ve horoz dövüşleri yapılmaktaydı.⁸⁰

Avda ve Av Hayvanı (şikâr) Olarak Filler

Avcılığın Bâbürlü saray kültüründeki yeri oldukça sembolik idi. Türk-Moğol av oyunları Bâbüname'de "çerge salmak", daha sonraki kaynaklarda ise "şikâr-ı kamerghê" olarak geçmekteydi. İkinci ad ile anılan tarifte yabani hayvanlar bir çembere almarak avlanırdı.⁸¹ Fil ve aslan avlamak veya avda file binmek yalnızca padişaha mahsustu. Yine bu hayvanların başkaları tarafından avlanması da yalnızca padişahın iznine tabiydi. Burada başkalarından kasıt padişahın en yakınları veya onun için özel olan kişilerdir ki buna en güzel örnek Cihângîr Şah'ın eşi Nur Cihân'dı. Eşine derin bir muhabbetle bağlı olan ve kendisinin avcılığına hayran kaldığı Şah Cihângîr, pek çok kez Nur Cihân'ın fil üstünde aslan avlamasına müsaade etmişti.⁸²

Avlarda aslan veya kaplan gibi fil avcısı vahşi hayvanlardan fillerin korkmaması için şöyle bir yöntem uygulanırdı. Bir kaplan/aslan derisi alınarak içine saman doldurulur ve bir ip yardımıyla bunlar fillerin yanında ileri geri hareket ettirilirdi. Bu sayede fillerin bu hayvanlara alışması sağlanır ve ardından bu kuklalar filin ayakları altında parçalatılırdı.⁸³

Fil üstünde başka hayvanlar avlandığı gibi filin kendisi de bir av hayvanı (şikâr) olarak yakalanmaktaydı. Fillerin avlanması işi hayvanların bulunduğu sahanın geniş bir çit örgüsü ile çevrenmesiyle gerçekleştirilirdi. Ebü'l-Fazl'm, Ekbernâme adlı eserinde bahsettiği üzere Ekber Şah bir keresinde Cambal nehrini bir fil üzerinde geçerek Narvar sınırlarına ulaştığında, avcılar Narvar ormanında birkaç fil sürüsünün dolaşmakta olduğu müjdesini getirdi. Ekber Şah etrafa bir çit çektilererek içeride kalan vahşi filleri yakaladıktan sonra kampa döndü.⁸⁴ Yukarıda zikredildiği gibi Ekber Şah avcılığa son derece meraklıydı. Öyle ki padişah bu konuda kendi döneminde eleştiriye dahi tutulmuştu. Ebu'l-Fazl bu konu hakkında "dar görüşlü ve sığ gözlemciler, Majestelerinin

⁸⁰ Aslan, a.g.t., s. 144.

⁸¹ Richards, a.g.e., s. 131.

⁸² Jahangir, a.g.e., s. 375.

⁸³ Manucci, a.g.e., s. 363.

⁸⁴ Abul Fazl, a.g.e., s. 368.

avlanmaktan başka bir amacı olmadığını düşünüyorlar” şeklinde not düşmüştür.⁸⁵

Ekber Şah'ın oğlu Cihângîr Şah'da tıpkı babası gibi avcılığa oldukça meraklı olup sık sık fil üzerinde aslan ve kaplan avı yapardı. Kendisinin bu ilgisi Tüzük'üne şu şekildeki bir örnek ile yansımıştı. *“Aynı 14'ü (Zilkade) Pazartesi günü, Panipat ile Karnal arasında yolda yolculara çok sıkıntı veren iki kaplan olduğunu duydum. Filleri topladım ve gönderdim. Onların (kaplanların) bulunduğu yere vardığımda bir dişi file bindim ve onlara filleri kamergah (çit/duvar) şeklinde çevrelerine koymalarını emrettim ve Allah'ın lütfuyla ikisini de silahla öldürdüm. Allah'ın kullarına giden yol azgın kaplanlardan kurtuldu”*.⁸⁶ Bu fil avlarında bazen oldukça çok sayıda fil avlanmaktaydı. Şah Cihângîr'in bir fil avında toplamda 185 fil avladığı kaydedilmektedir ki bunların 73'ü erkek ve 112'si dişiydi.⁸⁷ William Hawkins'e göre Cihangir Şah âdeti olduğu üzere her yıl iki ay avlanmaya giderdi. Sarayından çıktığında eğer bir ata biniyorsa bu savaşa gittiğinin işaretiydi fakat bir fil veya tahtrevana biniyorsa bu ava gidişinin işaretiydi.⁸⁸

Filleri avlamamın birkaç metodu vardı. 1. Hidayet; Bu method da avcılar gerek at sırtında gerekse yaya olarak bu hayvanın otlaklarına girer ve davullar çalmaya ve borazanlar üflemeğe başlarlar. Bu seslerden ürken filler kaçmaya başlarlar. Bu kovalamacada avcılar iplerle yorulan filleri yakalayarak bu hayvanları diğer eğitimli filler eşliğinde götürür ve yavaş yavaş evcilleştirirlerdi. Bu şekilde yakalanan bir filin değerinin dörtte biri avcılara ücret olarak verilir. 2. Chor Kedah; Vahşi fillerin otladığı yere evcil bir dişi fil konur ve bu fil vasıtasıyla diğer filler yakalanırdı. 3. Gad; Fillerin uğrak yeri olan yerlere, otlarla kaplı derin bir çukur kazılırdı. Ardından filler ona yaklaşır yaklaşmaz, pusudaki avcılar büyük bir gürültü çıkararak hayvanı bu çukura düşürürlerdi. Daha sonra aç ve susuz kalan filler kısa sürede evcilleştirilirdi. 4. Bar; Fillerin bulunduğu yeri çevreleyen bir hendek kazılır, sadece bir yolu açık bırakırlardı. Açık bırakılan yöne ise halatlarla bağlanmış bir kafes koyulurdu. Kapı açık bırakılır, ancak ip kesildiğinde kapanırdı. Avcılar daha sonra fillerin sevdiği yiyecekleri kapının önüne ve kafesin içerisine koyarlardı. Yiyecekleri gören

⁸⁵ Abul Fazl, *Ain...*, s. 282.

⁸⁶ Jahangir, a.g.e., s. 136.

⁸⁷ Jahangir, a.g.e., C. II, s. 24.

⁸⁸ Bilgin, a.g.t., s. 104.

hayvanlar iştahla kafese girerdi. Fil kafese girdiğinde nihayet gizlenmekte olan avcı, ipi keser ve kafesi kapatırdı. Daha sonra evcil dişiler, vahşi fillerin yakalandığı yere getirilir bu sayede yeni yakalanan filler bir müddet sonra evcilleşirlerdi.⁸⁹

Resim 10: Şah Cihân'ı (ortada) Burhanpur'daki aslan avında gösteren minyatür. Kaynak: Beach-Koch, a.g.e., s. 111.

⁸⁹ Abul Fazl, a.g.e., s. 284-285; Manucci, a.g.e., s. C. 3, s. 77.

Savaşlarda Filler

Hindistan'da filler muharebelerde Gazneliler ve Delhi Türk Sultanlığı tarafından daha sonra ise Bâbürlüler tarafından kullanılmıştı. Bu dev hayvanlardan yine onların çağdaşı olan Dekken Sultanlıkları, Racput racaları ve Vicana-yagar Devleti'de yoğun olarak istifade etmişti. Hindistan ve dahi Bâbürlüler özelinde fil, muharebe meydanlarının vazgeçilmez bir unsuru halindeydi. Filler gerek taarruzda gerekse kuşatma savaşlarında son derece etkiliydi. Savaş zamanı pâkhar adı verilen zırhla teçhiz edilen filler düşman askerlerini hortumlarıyla yakalayarak ayakları altlarında ezerlerdi.⁹⁰ Kale duvarlarının, kapıların ve kulelerin yıkılmasında önemli işlevleri olup canlı koçbaşı olarak vazife görmekteydiler.⁹¹

Bâbürlü mansab sistemi⁹² içerisinde her rütbeli emirin belirli sayıda at ve başka hayvan bulundurması bekleniyordu. Örneğin 5.000'lik mansaba sahip olan bir mansabdâr, belirli tipte 340 at, 90 fil, 80 deve, 20 katır ve 160 arabaya sahipti.⁹³ Soyluların bu hayvanları temin etmeleri ve ayrıca temin ettikleri bu hayvanları ve arabaları kaidelere uygun olarak nakletmeleri mecburiydi. Filler Bâbürlü ordusunun en önemli unsuru olmasa da en karakteristik unsuruydu.⁹⁴ *"Neredeyse tüm savaş filleri erkekti"*. Dişilerden daha büyük ve hırçın olmaları erkek fillerin tercih edilmesinin başlıca amiliydi.⁹⁵ Hükümdarlar muharebelerde genellikle fillere binerlerdi. Bu durum etrafını çevreleyen kuvvetlerin liderlerini kolayca görmelerini sağlar ve güven temin ederdi.⁹⁶ Diğer taraftan filler savaşlarda ordusunu komuta etmek maksadıyla üzerine binen hükümdar/komutanları düşman tarafın nazarında açık birer hedef haline de getirmektedir. Buna en iyi örneklerden birisi 1658'de vuku bulan Samugarh Muharebesi idi. İmparator Şah Cihân'ın oğulları arasındaki Mirzalar Savaşının dönüm noktasını ihtiva eden Samugarh Muharebesi'nde (29 Mayıs 1658)

⁹⁰ Monserrate, a.g.e., s. 84; Irvine, a.g.e., s. 176.

⁹¹ Nossov, a.g.e., s. 12.

⁹² Ekber Şah tarafından 1573-1574'te geliştirilerek uygulamaya konulmuş olan bu sistem Bâbürlü devlet bürokrasisinde görev yapan askerî ve sivil memurlar belli bir maaş veya gelir karşılığı toprak tahsisıyla vazife yapmasını ifade etmekteydi. Bkz; Saiyid Athar Abbas Rızvî, "Mansabdâr", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXVIII, Ankara, 2003, s. 3.

⁹³ David Nicolle-Angus McBride, *Mughal India 1504-1761*, Osprey Publishing, London 1993, s. 8.

⁹⁴ McBride-Nicolle, a.g.e., s. 15; Richards, a.g.e., s. 93.

⁹⁵ Nossov, a.g.e., s. 4.

⁹⁶ Abdul Aziz, *The Mansabdari System and The Mughal Army*, Lahore, 1945, s. 221.

savaşın gidişatını etkileyen en mühim nokta Dârâ Şükûh'un komutanı Halilullah Han'ın tavsiyesine uyarak bir ata binmesi olmuştur. Zira Halilullah Han kendisine, kardeşi Mirza Evrengzîb'i ele geçirme şansının yüksek olduğunu bahane ederek onu filinden indirip atına bindirmiş fakat savaşın ortasında Dârâ'yı fili üzerinde göremeyen generaller ve askerler onun öldüğünü düşünerek dağılmaya başlamıştı. İmparator Evrengzîb tarafından benzer bir strateji Samugarh Muharebesi'ne müteakip ağabeyi Şah Şüca'ya karşı Hacve Muharebesi'nde tatbik edilecekti. Evrengzîb, Şah Şüca'nın saflarındaki Allahverdi Han'a; "*Bugün beni Hindistan imparatoru yapmak istiyorsan Şah Şüca'yı savaş sırasında filinden indirmeye ikna etmen yeterli...*" şeklinde bir mektub yazmıştı. Nitekim bu plan beklendiği gibi tatbik edilmiş ve tıpkı Samugarh'ta olduğu gibi tüm ordu Şüca'nın filinin boş olduğunu görüp onun ölmüş olduğunu düşünerek kaçılmaya başlamıştı.⁹⁷

Seyyah Johannes De Laet'e göre 1609'da Mirza Şah Cihân Dekken'e sefere gittiğinde ordusunda 20.000 süvari ve 300 fil bulunmaktaydı.⁹⁸ Savaşta düşmana karşı verebilecekleri hasarı arttırabilmeleri için fillerin dişlerine zehirli fil kılıçları yerleştirilirdi.⁹⁹ Fil sürücülerini (mahut), hayvanları kontrol eden kişiler olduklarından muharebelerde belirleyici olan savaşçılardandı.¹⁰⁰

Ekber Şah'ın fillere olan ilgisi kendisini askeri alanda da göstermiş, ateşli silahların önemini kavrayan padişah, hafif topların filler üzerinde tatbik edildiği kecnal (fil namlusu) adlı bir silah icat etmişti.¹⁰¹ Bu silahların her biri, beyzbol topu büyüklüğünde top ateşleşebiliyordu.¹⁰² Küçük savaş toplarının filler üzerinde tatbik edilmesi, fillerin düşman üzerindeki yıkıcı gücünü daha da arttırmaktaydı. Bu türden silahlar itaat etmeyen racalara karşı seferlerde kullanılmaktaydı. Ekber Şah'ın saltanatında Raca Madukar'a karşı ordu gönderilmiş ve Bâbürlü birlikleri kısa sürede racanın ülkesini ele geçirmişti. Gerçekleşen çatışma da Raca'nın en büyük oğlu Horal Dev, kecnal'den gelen bir

⁹⁷ Saqi Must'ad Khan, *Maasir-i Alangiri*, Çev: Jadunath Sarkar, Calcutta 1947, s. 3; Manucci, a.g.e, C. 1, s. 329; Manucci, a.g.e., C. 1, s. 329.

⁹⁸ De Laet, a.g.e., s. 115.

⁹⁹ Kistler, a.g.e., s. 193.

¹⁰⁰ Nossov, a.g.e., s. 8.

¹⁰¹ Ebul-Fazl, *Ain...*, s. 113.

¹⁰² Andrew de la Garza, *Mughals at War: Babur, Akbar and the Indian Military Revolution, 1500 - 1605*, The Ohio State University, Doktora Tezi, 2010, s. 124.

top tarafından öldürülmüştü.¹⁰³ 1652'de İkinci Kandahar seferi için yapılan hazırlıklarda vezir Sadullah Han'ın ordusuna 10 vahşi fil, 8 ağır-20 hafif top, 20 fil topu (kecnal) ve 20 deve topu (şaturnal) dâhil edilmişti.¹⁰⁴ 1658'de vuku bulacak olan Samugarh muharebesi öncesinde Mirza Dârâ Şükûh'un ordusunda şaturnal taşıyan 500 deve ve 500 fil vardı.¹⁰⁵

Ekber Şah devrinde filler Bâbürlü ordu düzeni içerisinde arkada yer almaktaydı. Esasen ateşli silahların ve bilhassa topların muharebe meydanlarına inmesine kadar düşmana karşı ön safta yer alırlardı. Fakat topların devreye girmesiyle filler geri hizmete alındı. Dolayısıyla fillerin ateşli silahlar çağıyla birlikte önemlerinin azalmaya başladığını söylemek mümkündür.¹⁰⁶

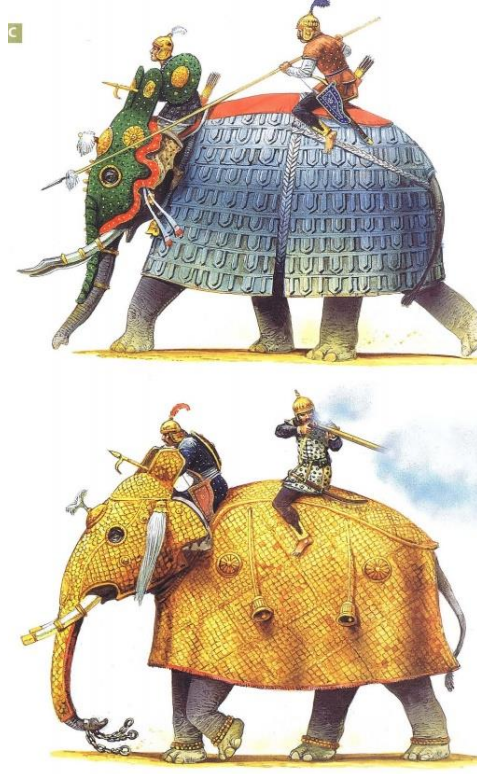
---

¹⁰³ Ebul-Fazl, *Akbarnama*, C. 3, s. 326.

¹⁰⁴ Oruç, a.g.t., s. 207.

¹⁰⁵ Nossov, a.g.e., s. 18-19.

¹⁰⁶ Kistler, a.g.e., s. 217; De la Garza, a.g.t., s. 10.

Resim 11: Zırhlar, fil kılıçları ve zincirler ile teçhiz olan Bâbürlü filleri. Kaynak: Nossov, a.g.e., s. 16.

Hediyeleşme (pişkeş) ve Haraç Olarak Filler

Bâbürlü Devleti'nde filler aracılığı ile hediyeleşmek bir gelenektir. Ekber Şah saltanatında kendi hâkimiyetini kabul eden ricalara değerli hediyeler verirken aynı şekilde onların kendisine bu hediye alışverişinin bir parçası olarak önemli bir pişkeş (astın bağlı bulunduğu kişiye verdiği hediye) sunmasını bekliyordu.¹⁰⁷ Bâbürlü kaynaklarına bakıldığında filler, atlar ve kaftan ile birlikte en çok hediye edilen maldır. Örneğin Mirza Selim'in, 22 Ağustos 1602'de Bundelkand Racası Bir Sing Dev eliyle vezir Ebü'l-Fazl'ı öldürmesi üzerine Ekber Şah bu duruma son derece hiddetlenmişti. Fakat mirza, Selime Banu

¹⁰⁷ Richards, a.g.e., s. 44-45.

Begüm aracılığı ile Fetih Leşker adlı bir fil, bir hilat ve özel bir at göndermişti. Mirza Selim'in gönderdiği hediyelerin arasında bir filin bulunması belki de babası Ekber Şah'ın fillere ne derece düşkün olduğunu bilmesinden ileri gelmekteydi.¹⁰⁸ Bâbürlülerde tahta yeni çıkan padişah tarafından mansabdar ve emirlere rütbelerin verildiği çeşitli hediyelerin (sancak, davul, hançer, atlar vs.) içerisinde fillerde yer alırdı.¹⁰⁹ Bâbürlülerde bir kimseye bir fil veya at hediye edildiğinde, nakibler ve mir ahur dizgin parası namında bir miktar para alırdı. Bu ödenek Şah Cihangîr devrinde devlet tarafından ödenmeye başlanmıştı.¹¹⁰

Hediye olarak gelen filler eğer padişahı memnun edecek cinsten ise özel damızlığa alınır aksi halde buraya dâhil edilmezdi. Örneğin Şah Cihangîr, Tüzük'ünde bir seferinde Raca Man Sing tarafından kendisine hediye edilen erkek ve dişi 100 filin hiçbirisinin hassa fillerine dâhil edilmeye uygun olmadığından bahsetmektedir.¹¹¹ Bir başka seferinde ise *'İslam Han Bengal'den 160 erkek ve dişi fil göndermişti; önüme getirildiler ve özel fil ahırlarına yerleştirildiler'* şeklinde anlatmaktadır.¹¹² Fil hediye etme geleneği tâbi-metbû ilişkileri içerisinde de kendisine yer bulmuş olup çeşitli terfi ve atamalarda da hediye olarak verilirlerdi. Örneğin Âsaf Han, Şah Cihangîr'in saltanatında vezir yapıldığında hediye olarak kendisine bir fil verilmişti. Bu olay Tüzük-i Cihangîri'de; *"onu Emir rütbesinden vezir rütbesine yükselttim ve onu 2.500 beygırlık komutanlıktan 5.000 beygırlığe terfi ettirerek Perviz'in atalığı yaptım. Onu onur kaftanı, mücevherli bel kılıcı, bir at ve bir fil ile şereflendirdikten sonra..."* şeklinde geçmektedir.¹¹³ Fil tâbi-metbû arasında bir hediye olduğu kadar, padişah tarafından herhangi birine de verilebilirdi. Bir gün Raca Surac Sing yanında Hintçe şiir yazan bir şair getirmişti. Şah Cihangîr şairin kendisini metheden şiirine karşılık ona bir fil hediye etmişti.¹¹⁴ Filler bunların dışında yabancı elçilere de hediye olarak verilmekteydi. 22-23 Mayıs 1661'de Delhi'ye varan Safevî hükümdarı Şah II. Abbas'ın sefiri Budak Beg'e Şah Âlemgîr ile görüşmesinde pek çok hediye (yüz bin rupi, kaftan, inci süslemeli bir hançer,

¹⁰⁸ Khwaja Kamgar Husaini, *Ma'asir-i-Jahangiri*, Çev: Azra Nizami, Aligarh 1968, s. 44.

¹⁰⁹ Oruç, a.g.t., s. 64-65.

¹¹⁰ Jahangir, a.g.e., C. 1, s. 46.

¹¹¹ a.g.e., s. 137-138.

¹¹² a.g.e., s. 227.

¹¹³ a.g.e., s. 16.

¹¹⁴ a.g.e., s. 141.

altın eyerli ve dizginli bir at vs.) verilmiş bu hediyelerin arasında bir filde yer almıştı. Benzer şekilde 1670'de Belh sefiri Şâdman Hevace'ye, 25.000 rupi nakit, bir kaftan, 5.000 rupi değerinde mücevherli bir kılıç ve gümüş eyerli bir fil verilmişti. Şah Âlemgîr tarafından saltanatının on ikinci yılında Mirza Muhammed Kam Bahş'a bir bebek fil hediye edildi. Dolayısıyla fil hediyeleşmesi hanedan içerisinde de yaygındı. Fillerin hediyeleşmenin dışında bir sadaka olarak dağıtıldıkları da olmuştu. Şah Cihângîr bir ay tutulması ile ilgili olarak şunları söylemekteydi; *"...ay tutulmaya başladı. Bunun kötü alametini önlemek için kendimi altın, gümüş, kumaş ve tahulla tartım ve fil, at vb. gibi her türlü hayvanı sadaka olarak verdim, bunların hepsinin maliyeti 15.000 rupi idi. Onların hak edenlere ve fakirlere dağıtılmasını emrettim."*¹¹⁵

Filler devletlerarası ilişkilerde bir haraç aracı olarak da kullanılmaktaydı. Ekber Şah devrindeki bir kayıt bu duruma bir örnektir; *'...ayını gün Kutbü'l-Mülk'ün (Gülkünde Sultanının ünvanı olup Sultan İbrahim Kutbşah kastedilmektedir, ö. 1581) elçileri güzîde hediyeler sundular. Bunların arasında, mütehasıs sürücülerin binmekten korktukları şiddetiyle tanınan fil Feth Mübarek de vardı. Majestelerinin huzuruna çıkarıldığında, hemen ona bindi ve itaatkâr hale getirdi."*¹¹⁶ Johannes De Laet'e göre Gülkünde hükümdarları sahip oldukları filler ve zenginlikler bakımından Bâbürlü hükümdarlarına rakipti.¹¹⁷ Benzer şekilde torunu Şah Cihân, 1635'de Adilşahlar Sultanı Muhammed Adilşah'a gönderdiği fermanında "Biz tahta çıkalıdan bu ana kadar hiç peşkeşiniz gelmedi; buyuracağımız elmas ve değerli eşya, fil vs. babanız merhumun yaptığı gibi gönderilmelidir" diyerek tâbi-metbû ilişkisinin bir gereği olarak peşkeş istemekteydi.¹¹⁸ Bu cümlelerin bir devamı olmak üzere Abdullah Kutupşah 1656'daki Bâbürlü saldırısı sonucu haraç borcu karşılığı olarak çeşitli mücevherlerin yanı sıra filler göndermeyi kabul etmişti.¹¹⁹

¹¹⁵ a.g.e., s. 160.

¹¹⁶ Ebul-Fazl, a.g.e., s. 310.

¹¹⁷ De Laet, a.g.e., s. 74.

¹¹⁸ Bayur, a.g.e., s. 200.

¹¹⁹ Oruç, a.g.t., s. 323-324.

Resim 12: Ekber Şah'ın Gülkünde Sultanından hediye olarak gelen Feth-i Mübarek adlı file binmesini konu alan minyatür (Ekbernâme). Kaynak: https://viewer.cbl.ie/viewer/image/In_03_248/1/LOG_0000/ Erişim tarihi: 21.04.2022.

Tehdit ve Ceza Yöntemi Olarak Filler

Hindistan coğrafyasında filleri suçlulara ve/veya düşman askerlerine karşı bir ceza aracı olarak kullanmak yaygın bir yöntem olup, Bâbürlüler de bu tarz infazlara başvurmuştu. Suçluların infazı, çiğnenmek suretiyle işkence etmek veya direk olarak filin ayakları altında ezilmek suretiyle gerçekleştiriliyordu.

Ekbernâme'nin müellifi Ebü'l-Fazl el-Allâmi'nin ifadesiyle suçlu bulunanlardan bazıları Hümâyûn Şah'ın emriyle dağ gibi fillerin ayakları altında bağlanılarak çiğnenmişti.¹²⁰ Ekber Şah'ın da suçlu bulunan kimseleri fillerin ayak-

¹²⁰ Ebul-Fazl, a.g.e., C, 1, s. 315.

ları altına atılması şeklinde ceza verdiği bilinmektedir.¹²¹ Örneğin Mirza Şerefüddin Hüseyin, Kaşgar hükümdarı Abdullah Han'ın emrinde hizmet eden babası Hevace Muin Han ile geçinemeyerek Ekber Şah'ın hizmetine girmiş, zamanla Edhem Han'ın nüfuzu sayesinde, Penchazari olarak atanmış bununla da kalmayarak hanedana damad olmuştu. Fakat 1562/1563 (h.970)'de bir şüphe üzerine Agra'dan kaçarak bir süre Gücerat soylusu Cengiz Han'ın yanında kaldı ve ardından Mirzaların isyanına katıldı. Ne var ki sonra yakalanarak Ekber Şah'ın huzuruna getirildi. Ekber Şah, onu korkutmak için evcil bir filin ayaklarının altına konmasını emretti ve akabinde hapse atıldı.¹²² Bir başka suçlu ise bir filin ayağına bağlanmak suretiyle çarşılarda gezdirilmişti.¹²³ Bu örnekte görüleceği üzere filler bazen mahkûmu öldürmek için değil işkenceye tabi tutmak içinde kullanılmaktaydı. Johannes De Laet'e göre Şah Cihângîr Perşembe günleri fil dövüşlerini seyretmenin yanı sıra hüküm giymiş olan suçluların fillerin önlerine atılmak suretiyle infâzlarına da bakardı.¹²⁴ 1616'da Kotvali Çabutara'daki kraliyet hazinesini yağmalayan yedi kişilik bir hırsız grubu, önderleri Naval ile yakalandı. Cihângîr Şah hırsızları idam cezasına çarptırırken, başları olan Naval'ın da bir filin ayakları altında çiğnenmesini emretmişti.¹²⁵ 1623'te Ahmedabad'da esir alınan 41 isyancı, dîvanda padişahın huzuruna çıkarılmış ve yine çete liderlerinin fillerin ayakları altında çiğnenmeleri emredilmişti.¹²⁶ Cezaların infazı sarayda yapılabildiği gibi aynı zamanda padişahın bulunduğu her yerde yapılabilmekteydi. Bir gün sarayda Nur Cihân'ın cariyelerinden birisi ile bir haremağası öpüşürken yakalanmış ve cariyeye, başına kadar toprağa gömülmek suretiyle öldürülürken haremağası da fillerin ayakları altına atılmıştı.¹²⁷ Bu türden cezalar devlete karşı işlenen isyan suçlarında da kendisini göstermekteydi. 1605'de Bâbürlü tahtına oturan Şah Cihângîr kısa bir süre sonra büyük oğlu Mirza Hüsrev'in isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu isyan sürecinde mirzanın hizmetçi ve yoldaşlarından beşi yakalandı. Bunlar içerisinde mirzaya hizmetini itiraf edenlerden ikisi fillerin ayakları altına atılırken inkâr edenlerden üçü ise soruşturmaya tabi tutul-

¹²¹ Ebul-Fazl, a.g.e., C, 3, s. 11.

¹²² Ebul-Fazl, Ain..., s. 322-323.

¹²³ a.g.e., s. 471.

¹²⁴ De Laet, a.g.e., s. 97.

¹²⁵ Rupali Yadav, Crime, Criminality and Crime Control in Mughal India (1526-1707), A Thesis of Doctor of Philosophy in History, Aligarh Muslim University, Aligarh 2010, s. 78.

¹²⁶ a.g.t., s. 93.

¹²⁷ Aslan, a.g.t., s. 83; Yadav, a.g.t., s. 12-13.

muştı. Mirzanın kendisi ise yakalandıktan sonra padişah büyük bir fil ile saraya girerken, oğlunu hemen arkasından ayakları prangalı küçük bir file bindirilmiş halde sergilemişti.¹²⁸

Filler Bâbürlü hükümdarlarınca kendilerine itaat etmeyen diğer hükümdarlara karşı bir koz olarak da kullanılmaktaydı. Şii Adilşahîlerin Sultanı Muhammed Adilşah'ın hutbeyi Safevî şahı adına okutup Bâbürlülere ödemesi gereken haracı göndermemesi ve Nizamşahî ordusunu kendi himayesine alması üzerine Şah Cihân tarafından kendisine gönderilen mektupta kendisine itaat etmesini, aksi takdirde büyük fillerden oluşan bir ordunun gelip kendisini cezalandıracağı tehdidinde bulunuluyordu. Burada İmparatorun, ordusundaki filleri hasmına karşı bir tehdit aracı olarak kullanmakta olduğu görülmektedir.

Tüm bu örnekler neticesinde Bâbürlülerde devlete karşı itaatsizlik, büyük hırsızlıklar, isyan ile zina gibi suçlarda filler bir korkutma ve ceza yöntemi olarak kullanılmaktaydı.

¹²⁸ Jahangir, a.g.e., s. 61-62.

Resim 13 (sol): Ekber Şah'ın saltanatında fillerin ayaklarına atılmak suretiyle cezalandırılan suçlular. Kaynak: <https://collections.vam.ac.uk/item/O9532/painting-miskina/> Erişim tarihi: 17.03.2022.

Resim 14 (sağ): Ekber Şah döneminde filler tarafından ezilmekle cezalandırılan suçlular. Kaynak: <https://collections.vam.ac.uk/item/O9533/mirza-mirak-mashhadi-painting-unknown> Erişim tarihi: 17.03.2022.

SONUÇ

Bâbürlü Devleti'nde filler, tıpkı atlar gibi kendilerine yoğun ve oldukça çeşitli bir kullanım alanı bulmuşlardır. Fillerin hâkimiyet nişanesi olarak görülmeleleri, savaşlarda kullanılmaları ve tören biniti olmaları gibi Hindistan'da yerleşmiş kaideler Bâbürlülerce de kabul edilerek sürdürülmüştür. Bâbürlüler kendilerinden önce Hindistan coğrafyasında kurulmuş olan Gazneliler ve Delhi Türk Sultanlığı gibi siyasi teşekküllere nispetle gerek oransal olarak gerekse kullanım çeşitliliği açısından fillerden bir hayli istifade etmişlerdir. Gücün ve hâkimiyetin somut bir tezahürü olan fillere o derece ehemmiyet verilmiştir ki; kendilerine, cinslerine, avlanma biçimlerine, koşum takımlarına, binicilerine, üzerlerindeki silah ve savaşçılara ayrı ayrı adlar verilmiştir. Filler ordugâhda ve günlük hayatta haremünün, hazinelerin ve ordu yükünün taşınmasında kullanılmışlardır.

Bir saltanat alameti olan bu hayvanlar Bâbürlü sosyo-kültürel hayatının merkezinde yer almışlardır. Hükümdara has olarak dövüşlerde kullanılmışlar bunun dışında bir şikâr olarak avlanmışlar ve avda kullanılmışlardır. Bu hayvanlar Bâbürlü sarayında at ile birlikte en önemli tören ve merasim biniti olmuştur. Hükümdar ve mirzaların doğum, cülûs, düğün törenleri ve cenaze merasimleri bu cümledendir. Bu törenlerde üzerleri ve dişleri umumiyetle altın ve diğer mücevherler ile süslenmiş olan filler, aynı zamanda padişahın diğer hanedan üyeleri ve tebaası ile arasındaki hediyeleşmede at ve kaftan gibi geleneksel bir hediye biçimi olmuştur. Cihângîrnâme'deki anlatım Ekbernâme ile mukayese edildiğinde fil hediyeleşme (pişkeş) kültürünün Cihângîr Şah döneminde açık bir şekilde arttığı görülmektedir. Ekbernâme'de ekseriyetle Ekber Şah'ın fil dövüşlerine yer verilirken Cihângîrnâme'de fil ile ilgili daha geniş perspektifte bilgiler verilmektedir. Savaşlarda dönemin tankı

vazifesini gören filler Bâbürlü ordusunun karakteristik tarafını yansıtmış ve muharebe meydanlarında sıklıkla kullanılmışlardır. Son olarak hükümdarların diğer hükümdarlara göndermiş olduğu fermanlarda birer tehdit yöntemi olarak uygulanmış ve suçlu bulunanlar bu hayvanlar aracılığıyla infaz edilmiştir.

KAYNAKÇA

- EBUL-FAZL EL-ALLÂMÎ, *Ain Akbari*, C. I, Çev: H. Blochmann, Printed For The Asiatic Society Of Bengal, Calcutta, 1873.
- EBUL-FAZL EL-ALLÂMÎ, *The Akbarnāma of Abu'l Fazl*, Çev: Henry Beveridge, C. I-III, The Asiatic Society, Calcutta, 2000.
- ASLAN, Yakup, Avrupalı Seyyahların Gözünden Bâbürlü Sultanı Cihangir Döneminde İçtimai Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt, 2019.
- AZİZ, Abdul, *The Mansabdari System and The Mughal Army*, Lahore, 1945.
- BÂBÜR, *Bâbürnâme*, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, c. 2, Ankara TTK, 1987.
- BEACH, Milo Cleveland-KOCH, Ebba, *King of the World: The Padshah-nama*, London, Thames and Hudson LTD, 1997.
- BİLGİN, Alican, Lane Poole'un "Medieval India From Contemporary Sources" Adlı Eserin Çeviri ve İncelenmesi/Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.
- CORÏATE, Thomas, *Thomas Coriate Traueller for the English Vvits: Greeting. From the Court of the Great Mogvl, Resident at the Towne of Asmere, in Easterne India*, 1616.
- DE LAET, Joannes, *The Empire of The Great Mogol*, Çev: John S. Hoyland, London, The British India Press, 1927.
- DE LA GARZA, Andrew, *Mughals at War: Babur, Akbar and the Indian Military Revolution, 1500 - 1605*, The Ohio State University, Doktora Tezi, 2010.

- GÖKSU, Erkan, *Gazneliler*, İstanbul, Selenge Yayınları, 2021.
- IRVINE, William, *The Army of The Indian Moghuls: Its Organization and Administration*, London, 1903.
- İSKENDER BEY, *Tarih-i Âlemârâ-yı Abbâsi*, C. I-III, Çev: Ali Genceli, Ankara, TTK, 2016.
- JAHANGİR, The *Tuzuk-i-jahangiri Or Memoirs Of Jahangir*, C. I-II, Edit: Henry Beveridge, London, Royal Asiatic Society, 1914.
- KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- KANSOY, Umut, Delhi Türk Sultanlığı'nda Ordu (1206-1414), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2018.
- KANSOY, Umut, "Savaş Fillerinin ve Mürettebatının Silâhları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. VII / sy. 1, Mart 2020, ss. 405-451.
- KANSOY, Umut, "Savaş Hayvanı Olarak Fillerin Yetenekleri ve Kusurları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. VI / sy. 3, 2019, ss. 1475-1513.
- KHAWAJA KAMGAR HUSAINI, *Ma'asir-i-Jahangiri*, Çev: Azra Nizami, Aligarh, 1968.
- KISTLER, John M., *War Elephants*, Westport, Connecticut London, 2006.
- KUŞ BÜYÜKTAŞ, Canan, "Babürlüler Döneminde Kurban Bayramı Kutlamaları (1526-1707)", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 2, Ağustos 2020, ss. 145-157.
- KUŞ BÜYÜKTAŞ, Canan, - KARATAŞ YOZGAT, Sevilay, "İktidar ve Aşk; Cihangir Şah'ın Nur Cihan Begüm'e Olan Aşkının Tüzük-i Cihangiri'deki Yansımaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XXII / sy. 4, 2020, ss. 1591-1615.

- MANUCCI, Niccolao, *Storia do Mogor or Mogul India 1653-1708*, Çev: William Irvine, C. I-IV, Published For The Government India, London, 1908.
- MCBRIDE, Angus-NICOLLE, David, *Mughul India 1504-1761*, London Osprey Publishing, 1993.
- MONSERRATE, Antonio, *The Commentary of Father Monserrate, S.J., On His Journey to the Court of Akbar*, Çev: J. S. Hoyland, London, Oxford University Press, 1922.
- MUKHOTY, Ira, *Akbar The Great Mughal*, New Delhi 2020.
- MUNDY, Peter, *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia, 1608-1667*, C. II, London, The Hakluyt Society, 1914.
- NOSSOV, Konstantin, *War Elephants*, Oxford, Osprey Publishing, 2008.
- NURÜ'D-DİN CİHANGİR ŞAH, *Tarih-i Selim Şâh*, Çev: Nevres-i Kadim, Ankara, TTK Yayınları, 2013.
- ORUÇ, Cihan, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2019.
- RIZVÎ, Saiyid Athar Abbas, "Mansabdâr", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 28, Ankara, 2003, ss. 3-4.
- RICHARDS, John, *Bâbür Türk İmparatorluğu / Tarih, Kültür, Teşkilat*, İstanbul Selenge Yayınları, 2021.
- ROE, Thomas, *The Embassy of Sir Thomas Roe to The Court of The Great Mogul 1615- 1619*, As Narrated In His Journal and Correspondence, Edit: William Foster, C. I, Printed for The Hakluyt Society, London, 1899.
- RYLEY, John Horton, *Ralph Fitch England's Pioneer to India and Burma; His Companions and Contemporaries, with His Remarkable Narrative Told in His Own Words*, London, 1899.
- SAQI MUST'AD KHAN, *Maasir-i- Alamgiri*, Çev: Jadunath Sarkar, Calcutta, 1947.

- SARKAR, Jadunath, *History of Aurangzib*, C. I-II, Calcutta, 1912.
- VERMA, Som Prakash, *The Illustrated Baburnama*, Oxford, 2016.
- YADAV, Rupali, Crime, Criminality and Crime Control in Mughal India (1526-1707), A Thesis of Doctor of Philosophy in History, Aligarh Muslim University, Aligarh 2010.
- YAZICI, Tahsin, "Fil", *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, ss. 67-68.